

ROZDZIAŁ 4

Przyczyny i skutki wykluczenia cyfrowego w środowisku wiejskim Podkarpacia

Mirośław HAJDER, Beata FLOREK

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie

Miroslaw.Hajder@gmail.com, BeataFlorek@wp.pl

Streszczenie

Niniejszy rozdział jest analizą przyczyn i skutków, wyższego od średniej krajowej, poziomu wykluczenia cyfrowego na obszarze województwa podkarpackiego. Badania autorów diagnozują ponadprzeciętne zainteresowanie mieszkańców dostępem do Internetu oraz wskazują główny powód wykluczenia, którym jest brak niezbędnej wiedzy i umiejętności. Z przeprowadzonych badań wynika również umiarkowany wpływ wykluczenia cyfrowego na podstawowe charakterystyki życia społeczno-gospodarczego. Publikację kończą propozycje działań zmniejszających poziom wykluczenia na obszarze województwa. Rozdział jest adresowany do osób zajmujących się społeczeństwem informacyjnym i rozwojem regionalnym.

1. Społeczeństwo informacyjne i wykluczenie informacyjne

Termin społeczeństwo informacyjne (SI), został zdefiniowany w 1963 roku przez japońskiego dziennikarza Tadao Umesao, w celu opisu ewolucyjnej teorii społeczeństwa opartego na przetwarzaniu informacji [1], [2]. Choć od pojawienia się tego terminu upłynęło już ponad 50 lat, wykorzystuje się wiele różnorodnych definicji SI. Zgodnie z jedną z trafniejszych, *SI to społeczeństwo charakteryzujące się przygotowaniem i zdolnością do użytkowania systemów informatycznych, skomputeryzowane i wykorzystujące usługi telekomunikacji do przesyłania i zdalnego przetwarzania informacji*. Z pojęciem społeczeństwa informacyjnego, nierozdzielnie wiąże się zjawisko wykluczenia cyfrowego (WC), oznaczające systemowe różnice w dostępie i korzystaniu z komputerów i Internetu pomiędzy osobami o odmiennym statusie społeczno-ekonomicznym, na różnych etapach życia, pomiędzy kobietami i mężczyznami, mieszkańcami obszarów miejskich i wiejskich, a także różnych regionów kraju. Uważa się, że WC jest jedną z najważniejszych przyczyn pogłębiania i utrwalania niekorzystnych zjawisk społecznych i podstaw, zmniejszających skuteczność społecznego oddziaływania na jednostkę [3], [4].

W ostatnich dziesięcioleciach opublikowano ogromną liczbę prac naukowych rozwijających metody i środki budowy i oceny SI. W Polsce, pierwsze znaczące prace poświęcone temu tematowi pojawiły się początkiem lat 90-tych i dotyczyły podstawowych koncepcji budowy społeczeństwa informacyjnego. Pomimo tego, że tworzenie SI trwa w Polsce już blisko 20 lat, poziom jego zaawansowania jest daleko niezadowolający. Jako jedną z podstawowych tego przyczyn postrzegane jest wciąż obecne WC. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że proces budowy SI jest i będzie w polskich warunkach stosunkowo trudny i obejmie swym zasięgiem praktycznie wszystkie obszary życia. Informatyzacja otaczającej rzeczywistości już doprowadziła do istotnej zmiany relacji międzyludzkich, przyczyniła się do rozwoju ekonomiki sieciowej i wirtualnych organizacji [5], [6], [7].

Powszechnie wiadomo, że znaczenia rozwiniętego społeczeństwa informacyjnego trudno jest przecenić. W przekonaniu wszystkich badaczy, jego poziom odgrywa pierwszoplanową rolę w podnoszeniu inwestycyjnej atrakcyjności regionu, poprawie jakości życia jego mieszkańców, tworzeniu kapitału ludzkiego. Chociaż dotychczasowe badania prowadzone w kraju i zagranicą wnoszą istotny teoretyczny i praktyczny wkład w zagadnienia tworzenia społeczeństwa informacyjnego, to były one skoncentrowane na obszarze całego kraju i zazwyczaj nie uwzględniały specyfiki lokalnych społeczności. W szczególności, niewystarczające są badania obejmujące obszary wiejskie Podkarpacia, oddalone od aglomeracji miejskich, z dominacją drobnych gospodarstw rodzinnych, prowadzących gospodarke ekstensywną. Obszary te dotknięte są szczególnie niekorzystnymi zjawiskami społecznymi, takimi jak: niski poziom dochodów, szybkie starzenie się społeczeństwa, słaby poziom wykształcenia oraz masowa emigracja [8].

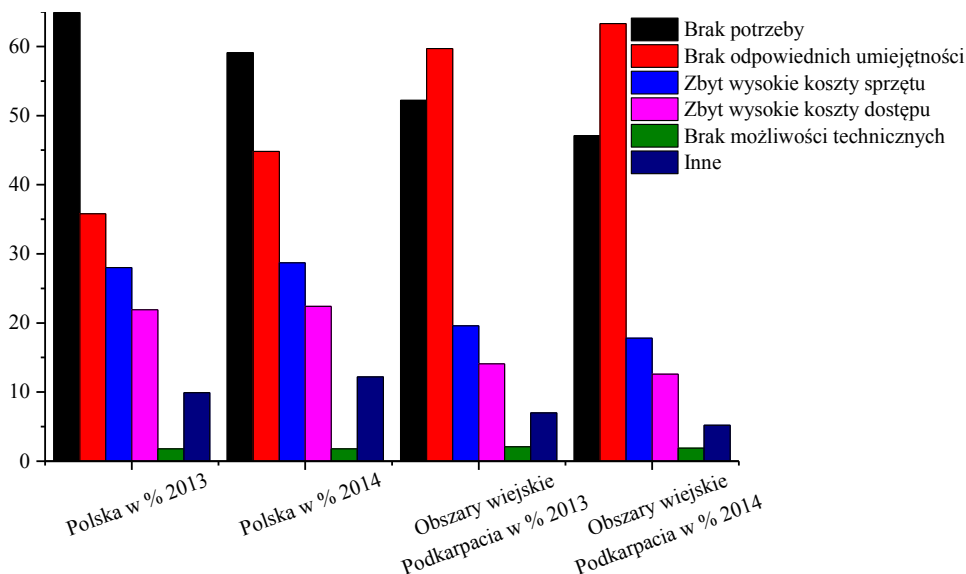
Celem prowadzonych przez autorów badań, było określenie przyczyn wykluczenia cyfrowego na terenie województwa podkarpackiego oraz jego wpływu na budowę społeczeństwa informacyjnego, poziom życia mieszkańców regionu i jego atrakcyjność inwestycyjną. W podsumowaniu, zawarto najważniejsze zalecenia, które mogą przyczynić się do wzrostu poziomu społeczeństwa informacyjnego na analizowanym obszarze.

2. Przyczyny wykluczenia cyfrowego na Podkarpaciu

Klasyfikację przyczyn wykluczenia cyfrowego dla gmin wiejskich woj. podkarpackiego oraz całego kraju, przedstawiono na rys. 1. Wyniki badań autorów wyraźnie różnią się od publikowanych w raportach GUS [9], [10] oraz pracach Batorskiego i Czaplńskiego [11]. Uwagę zwracają następujące różnice:

1. Na Podkarpaciu, pomimo znacznie niższego poziomu płac oraz większej liczby niezamożnej ludności wiejskiej, czynniki ekonomiczne są o blisko 10% rzadszym powodem wykluczenia niż dla średniej krajowej;
2. Dominującą przyczyną wykluczenia dla woj. podkarpackiego jest, w ocenie respondentów, brak umiejętności obsługi komputera i sieci Internet;

3. Mieszkańcy Podkarpacia, w większym stopniu niż statystyczny Polak, odczuwają potrzebę korzystania z komputera i Internetu.

Rys. 1. Przyczyny wykluczenia cyfrowego w Polsce i na Podkarpaciu.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny oraz badania własne.

Wśród najczęściej wymienianych innych przyczyn WC, należy wyróżnić obawy o swoje bezpieczeństwo oraz o stan zdrowia, który może ulec pogorszeniu w wyniku kontaktu z komputerem lub siecią.

3. Wpływ wykluczenia cyfrowego

Aby oszacować wpływ wykluczenia na poziom życia społeczno-gospodarczego, przeanalizujemy zależności pomiędzy poziomem nasycenia usługami szerokopasmowymi, a wybranymi charakterystykami poziomu życia. W tabeli 1, zaprezentowano klasyfikację gmin Podkarpacia względem pokrycia usługami szerokopasmowymi. Posłuży ona za podstawę dalszych porównań. W tabeli 2, pokazano zależność pomiędzy pokryciem, a średnią liczbą osób zatrudnionych, a także średnią ilością czytelników bibliotek w gminie na 1000 mieszkańców. Wyniki badań pokazują, że wbrew panującemu przekonaniu o ścisłym powiązaniu wykluczenia cyfrowego i aktywności zawodowej, w przypadku Podkarpacia zależność taka jest umiarkowana. Największa liczba osób aktywnych zawodowo pojawia się na obszarach z bardzo niskim poziomem pokrycia usługami dostępu. Z kolei, poziom czytelnictwa jest najwyższy w gminach o najmniejszym i największym pokryciu. Tak więc, w świetle przeprowadzonych badań, Internet nie zastępuje innych źródeł kultury, a likwidacja bibliotek jest działaniem przedwczesnym.

Tabela 1. Kwalifikacja gmin woj. podkarpackiego pod względem pokrycia szerokopasmowymi usługami dostępowymi. Źródło: *Urząd Komunikacji Elektronicznej*.

Gminy ze wskazanym procentowym poziomem nasycenia usługami dostępowymi					
0-10%	11-20%	21-30%	31-50%	51-70%	71-100%
Adamówka, Baligród, Bircza, Cieszanów, Cisna, Czarna, Dubiecko, Dydnia, Fredropol, Horyniec-Zdrój, Kańczuga, Krempna, Lubaczów (wiejska), Narol, Oleszyce, Osiek Jasielski, Radymno (wiejska), Stary Dzików, Stubno, Tryńcza, Tyrawa, Wołoska, Zarszyn	Bukowsko, Chłopice, Harasiuki, Iwierzyce, Kolbuszowa, Koмаńcza, Krasiczyn, Krzeszów, Laszki, Lutowiska, Medyka, Olszanica, Pysznica, Raniżów, Runnik nad Sanem, Sędziszów Małopolski, Solina, Ulanów, Ustrzyki, Wiązownica, Wielkie Oczy, Wojaszówka, Zaklików, Żurawica	Brzostek, Dukla, Frysztak, Grębów, Jaślica, Kuryłówka, Lesko, Leżajsk (wiejska), Nowa Sarzyna, Pilzno, Radomyśl nad Sanem, Rymanów, Sanok (wiejska), Sieniawa, Zagórz	Bojanów, Cmolas, Czudec, Dzikowiec, Jeżowe, Niwiska, Nowa Dęba, Nowy Żmigród, Ropczyce, Strzyżów, Tuszów Narodowy, Wielopole Skrzyńskie, Wiśniowa, Zaleszany	Białobrzegi, Chmielnik, Czarna Łańcucka, Hyżne, Markowa, Niebylec, Rakszawa, Sokołów Małopolski, Tyczyn	Błażowa, Krasne, Łańcut (wiejska), Lubenia, Trzebownisko

Tabela 2. Wpływ poziomu pokrycia szerokopasmowymi usługami dostępowymi na: **a.** średnią liczbę pracujących na 1000 mieszkańców; **b.** średnią liczbę czytelników bibliotek na 1000 mieszkańców. Źródło: *Główny Urząd Statystyczny*.

Poziom pokrycia gminy usługami szerokopasmowymi w %											
0-10		11-20		21-30		31-50		51-70		71-100	
Pracujący	Czytelnicy	Pracujący	Czytelnicy	Pracujący	Czytelnicy	Pracujący	Czytelnicy	Pracujący	Czytelnicy	Pracujący	Czytelnicy
82,36	103,1	106,9	97,67	98,00	70,13	93,78	60,14	106,2	55,89	106,1	77,60
Odpowiednio, liczba osób pracujących i czytelników bibliotek na 1000 mieszkańców											

W tabeli 3 zaprezentowano wpływ poziomu nasycenia usługami na liczbę zarejestrowanych bezrobotnych oraz dostępność komputerów w szkołach podstawowych i gimnazjalnych. W badaniach z 2006 roku, prezentowanych m. in. w [12]

można zauważyć wyraźne korelacje w obu powyższych kategoriach. Obecnie, opisywane powiązanie nie ma praktycznego znaczenia.

Tabela 3. Wpływ dostępności usług szerokopasmowych na: **a.** procentowy udział zarejestrowanych bezrobotnych w ogóle ludności w wieku produkcyjnym; **b.** średnią liczbę uczniów przypadających na jeden komputer, odpowiednio w szkołach podstawowych i gimnazjalnych. Źródło: *Główny Urząd Statystyczny*.

Poziom pokrycia gminy usługami szerokopasmowymi w %											
0-10		11-20		21-30		31-50		51-70		71-100	
Bezrobotni	SP/G	Bezrobotni	SP/G	Bezrobotni	SP/G	Bezrobotni	SP/G	Bezrobotni	SP/G	Bezrobotni	SP/G
13,74	8,9/ 8,4	12,89	7,3/ 10,0	11,59	7,9/ 7,7	12,6 1	7,3 10,6	11,7 1	7,1/ 11,6	9,58	8,8/ 12,8
Udział zarejestrowanych bezrobotnych w ogóle ludności w wieku produkcyjnym oraz liczba uczniów przypadających na komputer w szkołach podstawowych i gimnazjalnych											

4. Podsumowanie i dalsze prace

Przeprowadzone badania pokazują odmienny, od powszechnie znanego, obraz przyczyn i skutków wykluczenia cyfrowego na obszarze województwa podkarpackiego. W szczególności:

1. Pomijając tereny niezamieszkałe (pola uprawne, nieużytki, wody śródlądowe, kompleksy leśne) na Podkarpaciu nie występują obszary, na których uzyskanie dostępu do sieci Internet jest niemożliwe. Poziom świadczenia usług na terenach wiejskich, zasadniczo nie odbiega od poziomu w miastach, a w niektórych przypadkach go przewyższa;
2. Koszty usług dostępowych oraz niezbędnego do tego sprzętu, znajdują się na poziomie akceptowalnym i dostępnym dla większości mieszkańców Podkarpacia;
3. Podstawową przyczyną wykluczenia jest strona mentalna, w szczególności, brak zainteresowania usługami oferowanymi przez sieć Internet oraz brak umiejętności posługiwania się urządzeniami komputerowymi.

Powyższe konkluzje nie oznaczają, że wszelkie działania mające na celu rozwój społeczeństwa informacyjnego na Podkarpaciu są zbędne. Do najpotrzebniejszych, możemy odnieść:

1. Zwiększenie asortymentu usług e-administracji publicznej, zapewniających załatwianie spraw urzędowych za pośrednictwem sieci;
2. Organizację nieodpłatnych szkoleń adresowanych, do osób w średnim wieku, z zakresu obsługi komputera i wykorzystania Internetu. Szkoleniom powi-

nien towarzyszyć agresywny marketing i mechanizm zachęt, skłaniający osoby wykluczone do udziału w nich;

3. Poprawę konkurencyjności usług dostępowych na wybranych obszarach.

Szczególna rola w powyższych działaniach powinna przyspaść samorządom, organizacjom społecznym oraz lokalnemu biznesowi.

Drugim, istotnym wnioskiem płynącym z przeprowadzonych badań jest wykazanie stopniowego ograniczania wpływu dostępności szerokopasmowego Internetu na charakterystyki społeczno-gospodarcze regionu. Wpływ taki, co prawda istnieje, ale jego znacznie jest wielokrotnie mniejsze niż dekadę temu.

Bibliografia

- [1] J. Papińska-Kacperek, Red., Społeczeństwo informacyjne, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- [2] M. Castells i P. Himanen, Społeczeństwo informacyjne i państwo dobrobytu, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009.
- [3] L. H. Haber, Red., Komunikowanie i zarządzanie w społeczeństwie informacyjnym. Wybrane zagadnienia, Kraków: NOMOS, 2011.
- [4] L. Haber i M. Niezgoda, Społeczeństwo informacyjne. Aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- [5] W. M. Maziarz, Rozwój rynku usług telekomunikacyjnych w warunkach kształtowania społeczeństwa informacyjnego w Polsce, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2013.
- [6] A. Dąbrowska, M. Janoś-Kresło i A. Wódkowski, E-usługi a społeczeństwo informacyjne, Warszawa: DIFIN, 2009.
- [7] M. Golka, Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- [8] M. Cierpień-Wolan, Red., Województwo podkarpackie. Podregiony, powiaty, gminy - 2013, Rzeszów: Urząd Statystyczny w Rzeszowie, 2013, p. 356.
- [9] Główny Urząd Statystyczny. Urząd Statystyczny w Szczecinie, Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2007-2011, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2012.
- [10] Główny Urząd Statystyczny. Urząd Statystyczny w Szczecinie, Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2008-2012, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2012.
- [11] J. Czapiński i T. Panek, Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków, Warszawa, 2013.
- [12] Główny Urząd Statystyczny. Urząd Statystyczny w Szczecinie, Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2006-2010, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2010.